

ПОРУШЕННЯ НОРМИ ПРИ СТУПЕНЮВАННІ ПРИКМЕТНИКІВ

Проблема мовної норми — одна з найактуальніших і найскладніших у сучасній лінгвістиці. Незважаючи на величезну кількість праць, присвячених цій проблемі, залишається ще багато неясного, спірного, а то й зовсім не дослідженого. Ще 1936 року у вступі до доповіді, виголошеної на IV лінгвістичному з'їзді в Копенгагені, Б. Гавранек поставив питання, чи є взагалі мовна норма і мовна культура предметом лінгвістичного вивчення, чи належить їх дослідження до наукових лінгвістичних завдань? У згаданій доповіді він ствердно відповів на це запитання.

Важливою ознакою літературної мови є її стійкість. Тому й лишаються незмінними впродовж сотень років основний лексичний запас, фонетичні особливості, граматична будова. Проте мова, як і будь-який живий організм, постійно розвивається, збагачується, удосконалюється. Цей процес мовознавці Празького лінгвістичного гуртка назвали «гнучкою стабільністю», а українські лінгвісти (С. Єрмоленко, О. Тараненко, Л. Струганець та ін.) — динамікою мовної норми. Це означає, що прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду, переоцінки. На думку Л. Булаховського, «мова «живе», а «жити» значить мінятися, не залишаючись у попередньому стані».

Сучасна наука про мову зосереджує свою увагу на особливостях процесу спілкування, відтворення і сприйняття мови, на різноманітних помилках, відхиленнях від норм.

Однією із частотних помилок в сучасній українській мові є неправильне ступенювання прикметників. Які ж причини по-

рушення мовних норм при ступенюванні прикметників української мови? Які позитивні та негативні тенденції цього процесу?

Порушення мовної норми може відбуватися через дію двох чинників: позамовних та внутрішньомовних. Головним екстралінгвальним чинником є демократизація усіх галузей суспільного життя, яка впливає й на мову. Зокрема, розширює свої функції літературна мова, активізується розмовна лексика, послаблюється або зовсім відсутня цензура. Офіційний статус української мови сприяє активному використанню можливостей і ресурсів національної системи словотворення; нових засобів впливу шукають ЗМІ, рекламісти, з'являється мода на слова, яка диктує естетичні смаки певної доби...

Зміни відбуваються і всередині системи. Наприклад, у постійному русі перебуває граматична система мови, відтак істотного впливу зазнає граматична норма.

Парадокс існування граматичних правил у тому, що поняття норми не існує без порушень норми. Помилки є природним явищем у різних видах діяльності. Мовні помилки є наслідком складної взаємодії різноманітних чинників або процесів, тому їх дослідження дає змогу краще зрозуміти взаємодію мисленевих та мовних процесів людини. Як зазначав Ш. Баллі, «різноманітні мовні відхилення від норми розкривають її природу і закономірності функціонування, напрямок змін, які вона переживає». Так званий «негативний мовний матеріал» може слугувати тим тлом, на якому чіткіше виявляються механізми поєднання думки і слова; помилки дають змогу чіткіше окреслити норму і дослідити нові мовні явища.

Основним порушенням мовної норми у сфері функціонування прикметника сучасної української мови є утворення ступенів порівняння від відносних та присвійних прикметників. Як відомо, ступені порівняння можуть утворюватися не від усіх прикметників, а лише від якісних. Проте сучасні художні, газетні, рекламні, інтернет-джерела і навіть словники подають численні форми вищого та найвищого ступенів порівняння, утворені проти правил, із порушенням мовної норми. Виявляється, *весна* може бути *веснянішою*, *світанок* — *світанковішим*, *продукт*, *вироблений в Америці*, може бути не тільки

американськішим порівняно з іншим таким самим товаром, але й найамериканськішим. Чому стає можливим утворення та використання таких форм?

Розгляньмо це на прикладі відносного прикметника *культовий*. СУМ засвідчує прикметник *культовий* лише у відносному значенні: ‘культовий — стос. до культу (у 1 знач.)’: *На території лаври протягом сотень років було зведено понад 80 різних кам’яних культових і цивільних споруд*. Нове вживання прикметника *культовий*, зокрема в текстах масмедіа, Інтернеті, у сучасній живомовній українській практиці, засвідчує вживання прикметника *культовий* в новому, якісному, значенні форми ступенів порівняння: *Цей різновид плавання значно культовіший, ніж справжній серфінг, бо для катання на цій дошці не потрібні великі хвилі; Сучасній хореографії відомо чимало знакових імен, але постать Моріса Бежара — одна з найкультовіших серед нині ще живих та активних творців такого дивовижного мистецтва, як балет*. Отже, із часом відбулося розширення значення відносних прикметників та звуження їх уживання у прямих значеннях, що сприяло набуттю такими словами якісного оцінного значення. Розширення значення слів та нашарування переносних значень — одна з головних причин порушення мовної норми при ступенюванні прикметників, що доводять численні приклади: *Євпаторія — найкосмічніше українське місто; У нашій сфері це знаходить вияв і в тому, що сказати якомога закрученіше й інішомовніше — означає бути науковішим; Найдокументальніші спогади однієї людини неспроможні відтворити ту безодню горя і розпачу, в яку було скинуто наш народ; Та й українська мова ще гуморніша за російську, наші приказки, прислів’я, епітети, звороти, народна міфологія — такі дотепні, влучні, що гріх не скористатися*.

Серед інших причин порушення мовної норми при ступенюванні прикметників — свідомі випадки використання помилки для створення певного ефекту. Найчастіше такі форми ступенів порівняння трапляються у художній літературі: *Ти ж бо Полтава з Полтав./ Українськішої нема* (І. Драч); *З ярка небо, мов з ями, здавалося нижчим і куцішим, а сам ярк —*

глибшим і **крутосхилишим** (Г. Тютюнник). Автори вдаються до усвідомленого відхилення від норми для того, щоб досягти певного ефекту і передати за допомогою незвичайного слова додатковий смисл.

Свідоме порушення граматичних норм, використання відносних, присвійних та порядкових прикметників у якісних значеннях спостерігаємо у рекламі та на телебаченні: *Олія «Стожар» — найолійніша олія*; *«Фейрі «Лісові ягоди» — найягідніші ягоди*; *Сьогодні наше найтанцювальніше шоу збіглося з Міжнародним днем танцю*. Тобто ще однією причиною порушення норм при ступенюванні прикметників є створення певних стилістичних ефектів для увиразнення, підсилення впливу дії слова. Чи можна вважати такі порушення мовних норм негативними? Ні, адже, на думку багатьох дослідників, потреба спілкування змушує комунікантів використовувати креативний потенціал української морфології, приховані мовні ресурси та можливості. Вони слугують важливим засобом забезпечення певного комунікативного ефекту. При використанні форм ступенів порівняння прикметників, нетипових словотвірних моделей, за рахунок порушення норми, крім експресії, з'являється й значення оцінки. Порушення норми виникає як конфлікт між думкою мовця і загальноприйнятими мовними нормами. Цей тип порушень мовної норми, на думку сучасних дослідників (Ф. Бацевич, Т. Космеда), перебуває в полі зору прагматики.

Порушення граматичної норми при утворенні ступенів порівняння прикметників також є відображенням так званого мовного смаку епохи. Важливим видається твердження В. Матезіуса про те, що причини й наслідки мовних змін вдається з'ясувати лише тоді, коли «завдяки ретельному вивченню окремих мов буде твердо встановлено, які явища в них у ту чи ту добу були стабільними, а які потенційними».

Мова постійно розвивається й удосконалюється; прийняті норми через певні проміжки часу потребують перегляду, переоцінки. Основним порушенням мовної норми у сфері функціонування прикметника сучасної української мови є утворення ступенів порівняння від відносних та присвійних прикметників, що відбувається здебільшого через розширення значення

слів та нашарування переносних значень, а також для досягнення певного стилістичного ефекту, підсилення впливу висловлення. Ці помилки є відображенням мовного смаку епохи і дають змогу не лише чіткіше окреслити норму й зафіксувати нові мовні явища, але й краще зрозуміти взаємодію складних мисленнєвих та мовних процесів.